

Darius LIUTIKAS

Lietuvos socialinių tyrimų centras

Vienuolynų tinklas Lietuvoje: istorinė raida

Straipsnyje pristatomos pagrindinės vienuolynų tinklo Lietuvoje raidos tendencijos, vienuolynų architektūriniai ypatumai. Straipsnyje aptariama tiek katalikų, tiek stačiatikių bei sentikių vienuolynų kiekio dabartinėje Lietuvos teritorijoje kaita skirtingais amžiais. Išskiriamos pagrindinės istorinės priežastys, lėmusios vienuolynų kiekio kaitą.

The article presents the main trends of the development of the monastery network in Lithuania and their architectural features. The article discusses the change of the number of Catholic, Orthodox and Old Believers monasteries at different ages in the current Lithuanian territory. The main historical reasons for the change of the number of monasteries are distinguished.

Ivadas

Vienuolynai visais laikais išsiskyrė savitu jų gyventojų gyvenimo būdu, neretai ir išskirtine architektūra. Ir šiandien į kai kuriuos vienuolynus keliauja piligrimai siekdami dvasinio atsinaujinimo ar ieškodami gyvenimo prasmės. Vienuolynų teritorinis tinklas turėjo įtakos kraštovaizdžiui, tačiau ir kraštovaizdis kai kuriais atvejais nulemdavo vienuolyno vietos pasirinkimą, vykdomas veiklas. Patys vienuolynai gali būti analizuojami kaip sakralinis paveldas, o vienuolijos kaip specifinės bendruomenės, pasižyminčios apibrėžta institucine sandara ir išskirtiniu religiniu gyvenimo būdu. Kita vertus, religinė ir socialinė vienuolijų veiklos sritys yra glaudžiai susijusios.

Vienuolijų ir vienuolynų istorija yra neatskiriama Lietuvos krikščioniškosios istorijos dalis¹. Lietuvoje vienuolynų istorinę raidą, jų tinklo aspektus analizavo Viktoras Gidžiūnas (1970)², Rūta Janonienė, Dalia Klajumienė (1998)³,

¹ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sud. V. Ališauskas (Vilnius: Aidai, 2006).

² V. Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje XIII–XX amžiuje*. Atspaudas iš Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraščio V tomo (Roma, 1970), 261–297.

³ *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, sud. R. Janonienė, D. Klajumienė (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998).

Regina Laukaitytė (1997, 1998)⁴, Arvydas Pacevičius (1998)⁵, Algimantas Katilius (2016)⁶. Esami tyrimai dažniausiai apima arba konkretų istorinį laikotarpį, arba vienuolynų analizę Katalikų bažnyčios teritorinių vienetų – vyskupijų – ribose. Kai kurie autoriai (Garšva, 1997)⁷ vienuolijų istoriją tyrinėja apžvelgdami atskirų vienuolijų raidą. Lenkų istorikai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ar Abiejų Tautų Respublikos vienuolijų ir vienuolynų raidą dažniausiai analizavo Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose⁸.

Tyrimuose nemažai dėmesio skiriama atskiriems Lietuvos vienuolynams – Pažaisliui⁹, Tytuvėnams¹⁰, Žemaičių Kalvarijai¹¹, Vilniaus bernardinų¹². Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų vienuolijoms apžvelgti yra skirtas straipsnių rinkinys¹³. Kai kurios studijos yra skirtos konkrečioms vienuolijoms, pavyzdžiui, benediktinų¹⁴, pranciškonų¹⁵, dominikonų¹⁶ ar jėzuitų¹⁷. Vienuolynų, kaip ir maldos namų, išsidėstymas erdvėje gali būti tiriamas religijų geografijos kontekste¹⁸, tačiau trūksta vienuolynų

⁴ R. Laukaitytė, *Lietuvos vienuolijos: XX a. istorijos bruožai* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997); R. Laukaitytė, „Kretingos pranciškonų vienuolynas XIX a. pab. – XX a. pr.“, *Žemaičių praeitis*, T. 8. (Vilnius, 1998), 66–76.

⁵ A. Pacevičius, „Lietuvos bernardinų provincija ir vienuolynai Žemaitijoje XIX a. pirmojoje pusėje“, *Žemaičių praeitis*, T. 8. (Vilnius, 1998), 56–65.

⁶ A. Katilius, „Žemaičių vyskupijos vyrų vienuolynų tinklas XVIII a. pab. – XX a. pradžioje“, *Bažnyčios istorijos studijos*. VIII. 2016, 145–235.

⁷ P. Garšva, „Vienuolijos Nepriklausomoje Lietuvoje“, *Krikščionybė Lietuvoje*, red. V. S. Vardys (Čikaga, 1997), 300–320.

⁸ G. Błaszczak, „Fundacje i fundatorzy klasztorów diecezji żmudzkiej w XVII i XVIII wieku“, *Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia historica*, T. I (1985), 141–173; W. Müller, „Zakony w diecezjach i województwach“, w *Materiały do atlasu historycznego chrześcijaństwa w Polsce*, T. I (Lublin, 1972), 60–86; P. P. Gach, *Kasaty zakonow na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914* (Lubl., 1984); J. Mandziuk, „Zakony w (archi) diecezji Wilenskiej“, *Studia Teologiczne*, T. 5–6 (1987–1988), 161–200.

⁹ H. Kairiūkštytė-Jaciniienė, *Pažaislis, baroko vienuolynas Lietuvoje* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001); M. Paknys, *Pažaislio vienuolyno statybos ir dekoravimo istorija: mokslinė monografija* (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013); *Pažaislio legendos ir tikrovė: vienuolyno XVIII–XIX a. aprašymai*, parengė M. Paknys (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014); *Pažaislio vienuolyno 350 metų istorija: mokslinių straipsnių rinktinė*, sudarė M. Paknys (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014).

¹⁰ *Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas*, sudarė D. Klajumienė (ser. Žemaitijos vienuolynai) (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004); D. Klajumienė, *Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006); *Tytuvėnų bažnyčia ir vienuolynas* (Kaunas: Terra publica, 2014).

¹¹ *Žemaičių Kalvarija: vienuolynas, bažnyčia ir kryžiaus kelio stotys*, sudarė A. Butrimas ir L. Spelskienė (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003); D. Vasiliūnienė, *Žemaičių Kalvarija: Piligriminio centro istorija ir dailė XVII–XIX a.* (Vilnius: Aidai, 2010).

¹² R. Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje* (Vilnius: Aidai, 2010).

¹³ *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų vienuolijos: istorija ir paveldas*, sudarė A. Vasiliauskienė (Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014).

¹⁴ *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje*, sudarė L. Jovaiša (Vilnius: Aidai, 2008).

¹⁵ *Pranciškonai Lietuvoje*, sudarė L. Birškytė-Klimienė (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017).

¹⁶ V. Petkus, *Dominionai Lietuvos kultūroje* (Vilnius: Petro ofsetas, 2004).

¹⁷ *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sudarė N. Markauskaitė (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012).

¹⁸ D. Liutikas, „Religinių objektų Lietuvoje geografinių vietų analizė“, in *Geografijos metraštis 47* (Vilnius, 2014), 103–117.

tinklo raidos tyrimų dabartinėje Lietuvos teritorijoje. Kaip minėta, vienuolynų skaičius ir jų tinklo dinamika istorinėje literatūroje dažniausiai nurodomi vyskupijų ar Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) teritorijose, kurių sienos amžių tėkmėje taip pat kito. Šiame straipsnyje pirmą kartą vienuolynų skaičiaus dinamika apžvelgiama dabartinėje Lietuvos Respublikos teritorijoje.

Skirtingos religinės grupės sukuria skirtingą religinį kraštovaizdį. Religinių bendruomenių pastatai išsiskiria sekularioje erdvėje. Straipsnyje analizuojama ne tik katalikų, bet ir stačiatikių, sentikių, unitų vienuolynų raida. Analizuojant vienuolynų ir kraštovaizdžio santykį išskiriamos dvi svarbiausios temos: kokią įtaką vienuolynai turėjo miesto ar kaimo kraštovaizdžiui ir kaip šis kraštovaizdis darė įtaką vienuolynų veiklai¹⁹. Straipsnis aktualus religijų geografijos kontekste, kur viena tyrimų kryptis yra su religija susijusių statinių įtaka kraštovaizdžiui. Dažniausiai tiriamas tokių statinių išsidėstymas erdvėje, architektūra, regioniniai ir funkciniai skirtumai²⁰. Šiame straipsnyje trumpai apžvelgsime pagrindinius architektūrinius vienuolynų elementus, sudarančius harmoningą funkcinę sistemą.

Straipsnio tikslas yra atskleisti pagrindines vienuolynų tinklo raidos tendencijas Lietuvoje. Analizuojama vyrų ir moterų vienuolynų skaičiaus kaita ir jos priežastys nuo pirmųjų vienuolynų Lietuvoje įsikūrimo iki šių dienų. Straipsnyje analizuojama vienuolynų, veikusių ar veikiančių dabartinėje Lietuvos teritorijoje, raida. Taigi straipsnio uždaviniai yra šie:

1. Remiantis literatūros ir šaltinių analize atskleisti vienuolynų skaičiaus dinamiką dabartinėje Lietuvos teritorijoje.

2. Apibūdinti pagrindinius architektūrinius katalikų vienuolynų Lietuvoje ypatumus kaip religinio kraštovaizdžio sudedamąją dalį.

Tyrimo metodai: analizė, sintezė, palyginamasis, kartografinis. Straipsnyje daugiausia naudotasi ir apibendrinta jau atliktų tyrimų medžiaga.

Katalikų vienuolynai

Pirmieji vienuoliai Lietuvoje gyvavo Lietuvos karaliaus Mindaugo ir didžiųjų kunigaikščių dvaruose, vyskupų Kristijono ir Vito rezidencijose. Vienuoliai pranciškonai ir dominikonai krikštui rengė Mindaugą, jo šeimą ir dvariškius. Pirmąjį pranciškonų vienuolyną LDK 1312 m. Naugarduke įsteigė Vytenis. Gediminas pranciškonams leido gyventi ir savo pilyje Vilniuje. Čia jie turėjo keletą bažnyčių (Šv. Mikalojaus, Šv. Onos pilies rajone ir kt.). 1323 m. Gediminas Vilniuje įkurdino dominikonus²¹, tačiau jie

¹⁹ M. Aston, *Monasteries in the Landscape* (Amberley, 2009), 9.

²⁰ Stoddard H. R., Prorok V. C., „Geography of Religion and Belief Systems“, in *Geography in America at the Dawn of the 21st Century*, editors Willmott J. C. ir Gaile G. (2003), 759–767.

²¹ Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje XIII–XX amžiuje*, 263.

išsilaikė tik keletą metų ir sugrįžo tik XVI a. pradžioje. Pranciškonų vienuolynas Vilniuje minimas ir 1387 m.²².

Po Lietuvos krikšto pradėjo kurtis pirmosios pranciškonų bendruomenės. Pirmasis Vilniaus vyskupas Andrius pranciškonus atsivežė iš Lenkijos ir Čekijos. 1390 m. Jogaila Bistryčioje įkurdino Šv. Augustino atgailos kanauninkus. Svarbu paminėti, kad vokiečių ordino vienuoliai tais laikais taip pat gyveno Lietuvos teritorijoje, pilyse prie Nemuno.

1400 m. Kaune įkurtas Pranciškonų konventualų vienuolynas. XV amžiaus pradžioje Lietuvoje įsikūrė benediktinai. 1386 m. Krokuvoje lankęsis ir čia pasikrikštijęs kunigaikštis Vytautas susipažino su Krokuvos Tynieco vienuolyno abatu. Vytautas pakvietė benediktinus iš Tynieco nuolat įsikurti Lietuvoje, Senųjų Trakų pilyje. Yra žinoma, kad vienuolynas jau buvo įsteigtas 1405 metais. XV amžiuje LDK kūrėsi ir kitos vienuolijos: augustiniečiai (Lietuvos Brastoje apie 1410 m.), bernardinai (Vilniuje 1468 m., Kaune 1471 m.), ir kt., stačiatikių vienuoliai – Žirovicuose (1497) ir Supraslyje (1498).

XVI a. pranciškonai įsikūrė Alšėnuose (1596), bernardinai Būdoje (1504) ir Nesvyžiuje (1596), dominikonai Vilniuje (1501) ir Aukštadvaryje (1529), karmelitai Vilniuje (apie 1509), jėzuitai Vilniuje (1569), Nesvyžiuje (1584 įkurta kolegija) ir kt. Dominikonai 1501 m. atsikūrė Vilniuje, kuomet jiems buvo atiduota Šv. Dvasios bažnyčia. Šalia jos pastatytas vienuolynas. Pasak V. Gidžiūno, XV amžiaus pabaigoje LDK buvo įkurti 18 vienuolynų, o XVI amžiaus pabaigoje jų buvo jau 36²³. Iš viso dabartinėje Lietuvos teritorijoje XVI a. pab. veikė 12 vyrų katalikų vienuolynų: trys pranciškonų (du Vilniuje, vienas Kaune), du bernardinų (Vilniuje ir Kaune), du dominikonų (Vilniuje ir Aukštadvaryje), du Šv. Augustino atgailos kanauninkų (Medininkuose ir Tverečiuje), vienas benediktinų (Senuosiuose Trakuose), vienas karmelitų (Vilniuje), vienas jėzuitų (Vilniuje).

XVII amžiuje įsikūrė 11 naujų vienuolijų, buvo įkurti 165 nauji vienuolynai, tad bendras vienuolynų skaičius pakilo iki 201²⁴. Iki šio amžiaus pradžios Žemaičių vyskupijoje nebuvo įkurta nei vieno vienuolyno. Bernardinai šiame amžiuje įsikūrė Žemaitijoje: Kretingoje (1602), Tytuvėnuose (1614), Telšiuose (1624). Žemaičių vyskupo Jurgio Tiškevičiaus iniciatyva dominikonai įsikūrė Žemaičių Kalvarijoje ir Raseiniuose (1642), karmelitai Raseiniuose (1634), kotrynietės Krakėse (1645). LDK Didžiojo kanclerio Kristupo Zigmanto Paco iniciatyva 1664 m. pasirašytas Pažaislio kamaldulių vienuolyno fundacijos aktas. Pažaislio bažnyčios statyba baigta amžiaus pabaigoje, o apdailos darbai – 1712 m. Daugiausia vienuolynų buvo Vilniuje. Apie 1650 m. Vilniuje buvo devyniolika katalikų vienuolynų²⁵.

XVIII amžiuje vienuolynų skaičius LDK padidėjo iki 329²⁶, tačiau dėl įvairių priežasčių šiame amžiuje prasidėjo ir jų nykimas. Kiti autoriai remiantis įvairiais šaltiniais

²² V. Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje IX–XV a.* Atspaudas iš Lietuvos katalikų mokslų akademijos suvažiavimo darbų VI tomo (Roma, 1969), 263.

²³ Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje XIII–XX amžiuje*, 265.

²⁴ Ten pat, 275.

²⁵ V. Drėma, *Dingęs Vilnius* (Versus Aureus, 2013), 12.

²⁶ Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje XIII–XX amžiuje*, 280.

skaičiuoja, kad be moterų vienuolynų 1772 m. LDK veikė apie 270 vienuolynų, iš jų beveik 100 – dabartinės Lietuvos teritorijoje²⁷. Lenkų tyrinėtojai nurodo, kad LDK vienuolynų tinklas buvo palyginti retas. 1772 m. LDK 100 kv. km. teko 0,9 vienuolyno, o Lenkijoje – 2,5 vienuolyno²⁸. Vilniaus vyskupijoje veikė 250 vienuolynų, Žemaičių vyskupijoje – 19²⁹. Šio amžiaus pradžioje Vilniuje įsikūrė rokitai. Vėliau jie vienuolynus atidarė Varniuose (1743), Kaune (1751) ir Kęstaičiuose (1783)³⁰. 1773 m. popiežiaus bule buvo panaikintas jėzuitų ordinas (atkurtas 1814), o XIX amžiuje vienuolynus uždarinėjo carinės Rusijos paskirti valdytojai. Šio amžiaus viduryje (1750) į Marijampolę atvyko pirmasis marijonas³¹.

1797 m., prieš įsteigiant Vygrių vyskupiją, dabartinėje Lietuvos teritorijoje veikė 86 vyrų vienuolynai (1 pav.). Reguliniai atgailos kanauninkai veikė Medininkuose, Tverečiuje, Smalvose, Videniškiuose, Panemunyje, Vilniuje (prie Šv. Baltramiejaus bažnyčios), Jūžintuose, Kurkliuose, Salake, Papilyje, Kvetkuose, Glitiškėse, Suvainiškyje ir Skiemonyse. Mažesnieji broliai (pranciškonai observantai arba bernardinai) vienuolynus turėjo Vilniuje, Kaune, Kretingoje, Tytuvėnuose, Trakuose, Telšiuose, Dotnuvoje, Troškūnuose, Klaipėdoje. Pranciškonai konventualai vienuolynus turėjo Vilniuje (prie Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų ir prie Šv. Mikalojaus bažnyčių), Kaune, Norviliškėse, Kaltanėnuose, Valkininkuose, Gelvonuose, Žaiginyje. Dominikonų vienuolynai veikė Aukštadvaryje, Kaune, Liškiavoje, Merkinėje, Palėvenėje, Paparčiuose, Raseiniuose, Skapiškyje, Šumske, Trakuose, Vilniuje (prie Šv. Dvasios, Šv. Jokūbo ir Pilypo bei Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčių), Virbalyje, Žemaičių Kalvarijoje. Karmelitai veikė Vilniuje (prie Šv. Jurgio bažnyčios, Visų Šventųjų bažnyčios), Linkuvoje, Pumpėnuose, Kėdainiuose, Kolainiuose, Raseiniuose, Tabariškėse, Kražiuose. Basieji karmelitai veikė Vilniuje (prie Šv. Teresės bažnyčios), Pavilnyje, Naumiestyje, Griškabūdyje, Kaune, Antalieptėje. Pijorų vienuolynai veikė Vilniuje, Panevėžyje, Ukmergėje, Raseiniuose. Rokitai veikė Vilniuje prie Šv. Stepono bažnyčios, Varniuose, Kaune, Kęstaičiuose. Benediktinų vienuolynai veikė Senuosiuose Trakuose, Pašaltuonyje ir Pivašiūnuose. Trinitorių vienuolynai veikė Vilniuje (Antakalnyje ir Trinapolyje). Marijonų vienuolynai veikė Marijampolėje, Miroslave, Jonavoje (vėliau šis vienuolynas priklausė trinitoriams) ir Igliaukoje. Misionierių vienuolynai veikė Vilniuje (du vienuolynai), Varniuose. Augustiniečių vienuolynas veikė Vilniuje (prie Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčios), cistersų vienuolynas buvo Vištytyje, kamaldulių – Pažaislyje, bonifratrų – Vilniuje (prie Šv. Kryžiaus bažnyčios),

²⁷ A. Pacevičius, *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais: Dingęs knygos pasaulis* (Vilnius: Versus Aureus), 41.

²⁸ W. Müller, „Zakony w diecezjach i województwach“, in: *Materiały do atlasu historycznego chrześcijaństwa w Polsce*, T. 1 (Lublin, 1972), 60–83.

²⁹ A. Chodkiewicz, „Kosciol litewski XVI–XVIII wieku“, *Chrześcijanin w Swiecie* 12 (171) (1987), 33.

³⁰ M. Jakulis, „Rokitai: Santvarka ir veikla XVIII–XIX a. I pusėje“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, T. 33 (2010), 59–95.

³¹ „Marijampolės marijonų vienuolynas ir Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia“, in *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, sud. R. Janonienė, D. Klajumienė (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998), 172.

Laterano kanauninkų – Vilniuje (prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios). Lietuvoje veikę vienuolynai tvarkėsi skirtingai. Daugiausia vienuolynų 1797 m. buvo įsikūrę Vilniuje (19 vyrų ir 8 moterų), Kaune (5 vyrų ir 3 moterų), Raseiniuose (3 vyrų), Kražiuose (1 vyrų ir 1 moterų), Trakuose (2 vyrų).

Vieni jų (benediktinai, kartūzai, cistersai ir kt.) tvarkėsi savarankiškai, kiti (pranciškoniai, dominikonai, karmelitai, bonifratrai ir kt.) patekdavo į provincijas ir buvo valdomi provincijolų. 1530 m. Vilniuje pirmą kartą buvo įkurta pranciškonų-bernardinų provincija, veikusi iki 1576 m. (vėliau atkurta 1627–1630 m. ir 1731 m.).

Pirmasis moterų vienuolynas 1494 m. buvo įkurtas bernardinų, Vilniuje, XVI amžiuje įsikūrė benediktinės (Nesvyžiuje ir Drohičine), XVII a. – brigitetės (Brastoje ir Gardine), dominikonės (Vilniuje ir Naugarduke), basosios karmelitės (Vilniuje), kotrynietės (Krakėse), vizitietės (Vilniuje). XVII a. Vilniuje įsikūrė ir unitės bazilijonės. V. Gidžiūno duomenimis XVII amžiaus pabaigoje LDK veikė 8 moterų vienuolijos ir 33 vienuolynai³². Kiti autoriai pateikia kuklesnę moterų vienuolynų skaičiaus statistiką: Vilniaus vyskupijoje 1650 m. Veikė 12, 1700 m. – 16, 1773 m. – 35 moterų vienuolynai³³. Žemaičių vyskupijoje nuo XVII a. vidurio moterų vienuolynai veikė Kražiuose (benediktinės) ir Krakėse (kotrynietės).

XVIII a. pabaigoje Žemaičių vyskupijoje veikė tie patys du moterų vienuolynai – benediktinių vienuolynas Kražiuose, kotrynietiški vienuolynas Krakėse. Dabartinėje Lietuvos teritorijoje Vilniaus vyskupijoje XVIII a. pab. veikė 12 moterų vienuolynų, įsikūrusių Vilniuje ir Kaune: bernardinų (2 vienuolynai Vilniuje, 1 vienuolynas Kaune), basųjų karmeličių (1 vienuolynas Vilniuje), vizitietiški (1 vienuolynas Vilniuje), uničių bazilijonių (1 vienuolynas Vilniuje), benediktinių (1 vienuolynas Vilniuje, 1 vienuolynas Kaune), marijavičių (1 vienuolynas Vilniuje, 1 vienuolynas Kaune), šaričių (2 vienuolynai Vilniuje). XVIII a. dar trumpai veikė marijavičių vienuolynas Kražiuose (apie 1758–1780 m.). J. Mandziuk skaičiuoja, kad 1772 m. Vilniaus mieste ir apylinkėse veikė 8 moterų (jis skaičiuoja 1 šaričių vienuolyną ir 1 dominikonų, neskaičiuoja uničių bazilijonių) ir 22 vyrų vienuolynai³⁴.

XIX a. pradžioje LDK galėjo veikti apie 300 vyrų vienuolynų³⁵. J. Mandziuk pateikia kuklesnius apskaičiavimus. Jo manymu, Vilniaus vyskupijoje, neįtraukiant unitų, 1803 m. veikė 104 vyrų ir 19 moterų vienuolynų³⁶. M. Katilius suskaičiavo, kad nuo XVIII a. pabaigos iki XX a. pradžios Žemaičių vyskupijoje buvo 19 vyrų vienuolynų (8 vienuolijos)³⁷, iš kurių net aštuoniolika 1832–1889 m. buvo uždaryti. Žemaitijoje neuždarytas liko tik vienas Kretingos bernardinų vienuolynas. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje Lietuvoje kūrėsi slapti vienuolynai.

³² Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje XIII–XX amžiuje*, 286.

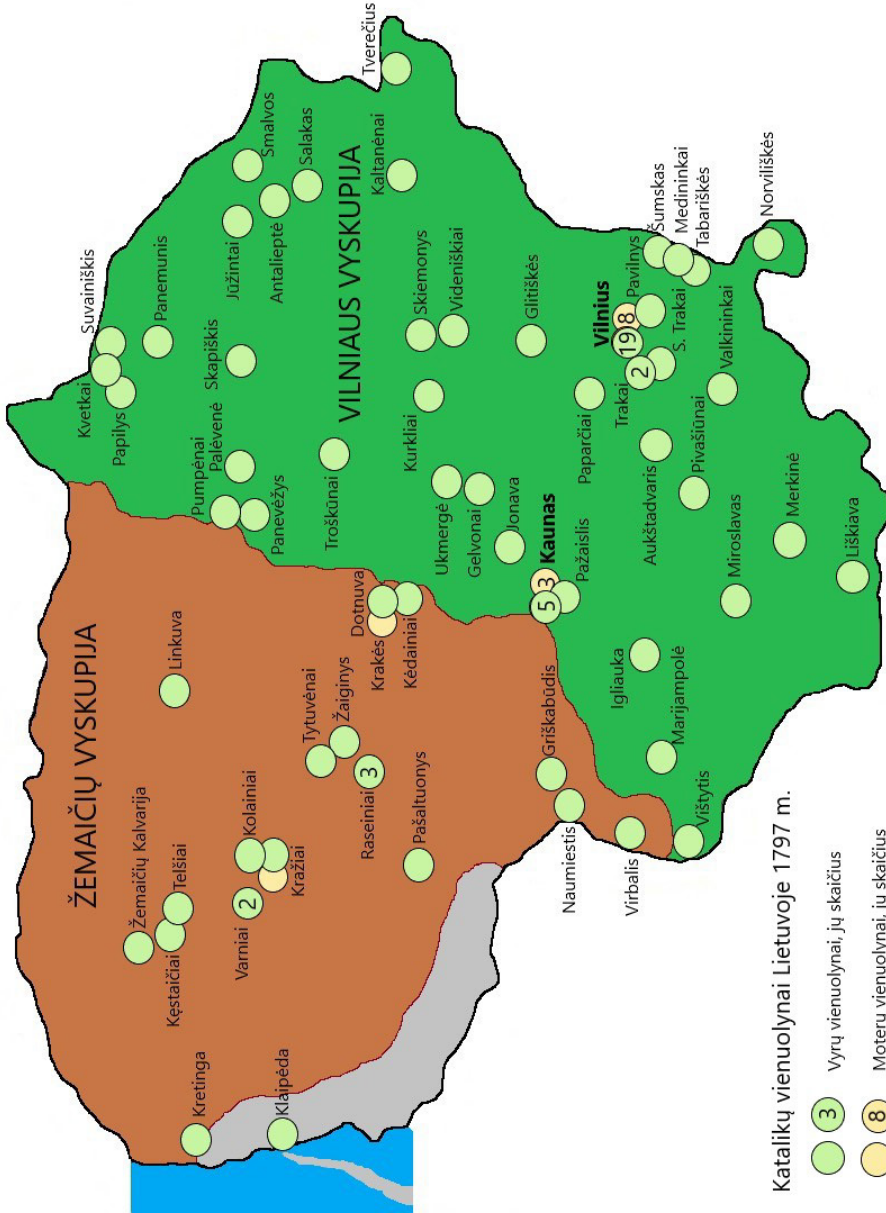
³³ Chodkiewicz, „Kosciol litewski XVI–XVIII wieku“, 34.

³⁴ Mandziuk, „Zakony w (archi) diecezji Wilenskiej“, in *Studia Teologiczne* T. 5–6 (1987–1988), 175–176.

³⁵ Pacevičius, *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje*, 44.

³⁶ Mandziuk, „Zakony w (archi) diecezji Wilenskiej“, 183.

³⁷ Katilius, „Žemaičių vyskupijos vyrų vienuolynų tinklas...“, 146.

Katalikų vienuolynai Lietuvoje 1797 m.

- 3 Vyrų vienuolynai, jų skaičius
- 8 Moterų vienuolynai, jų skaičius

1 pav. Katalikų vienuolynai Lietuvoje 1797 m. (sudaryta autoriaus)

Vienuolynų uždarymui didžiulę įtaką turėjo 1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimai. 1832 m. uždaryta didžioji jų dalis (196 vyrų vienuolynų), atimta vienuolynų ir bažnyčių žemių nuosavybė. Prieš 1863–1864 m. sukilimą Vilniaus, Žemaičių ir Seinų vyskupijose iš viso veikė dvylika vyrų vienuolijų ir devynios moterų vienuolijos. Vilniaus vyskupijoje veikė septynios vyrų vienuolijos ir dvylika vienuolynų, Žemaičių vyskupijoje – penkios vienuolijos ir dešimt vienuolynų, o Seinų vyskupijoje – septynios vienuolijos ir devyni vienuolynai. Daugiausia vienuolynų – septynis – turėjo bernardinai: Vilniuje ir Slanime (Vilniaus vyskupijoje), Dotnuvoje, Kretingoje, Tytuvėnuose bei Troškūnuose Žemaičių vyskupijoje ir Tykocine, Seinų vyskupijoje. Dominikonams priklausė šeši vienuolynai, kurie buvo įsikūrę Astrave, Paparčiuose, Trakuose (Vilniaus vyskupija) ir Palėvenėje, Raseiniuose, Žemaičių Kalvarijoje (Žemaičių vyskupija). Po keturis vienuolynus turėjo karmelitai ir marijonai, tris vienuolynus pranciškonai konventualai. Iš moterų vienuolijų daugiausia vienuolynų – penkis – turėjo gailėstingosios seserys. Vilniaus gailėstingųjų seserų vienuolyno vienuolės buvo įsikūrusios Subačiaus ir Savičiaus gatvėse. Gailėstingosios seserys gyveno ir Kaune, Balstogėje, Cechanove ir Ščiučine. Po keturis vienuolynus turėjo benediktinės (Vilniuje, Kaune, Kražiuose ir Lomžoje) ir bernardinės (du jų vienuolynai buvo Vilniuje (Šv. Mykolo bažnyčios ir Užupio)), taip pat bernardinų vienuolynas buvo Slanime. Bernardinų vienuolynas buvo ir Kaune, priklausiusiam Žemaičių vyskupijai). Kitos vienuolijos turėjo po vieną vienuolyną. Iš viso veikė 31 vyrų ir 19 moterų vienuolynų³⁸.

Dalis vienuolių dalyvavo sukilime prieš carinę Rusiją, tačiau po sukilimo numalšinimo vienuoliai buvo tremiami, o vienuolynai uždarinėjami. Neuždaryti vienuolynai nyko savaime, nes caro valdžia neleido priimti naujų asmenų. Carinė politika lėmė, kad XX a. pradžioje vienuolijos Lietuvoje buvo ties išnykimo riba. Iš gausybės vienuolynų tebuvo likę vos 5 legalūs vienuolynai: bernardinų Kretingoje, marijonų Marijampolėje, kotryniečių Krakėse, benediktinių Kaune ir Vilniuje.

Nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m. stiprėjo ir vyrų vienuolynus kūrė marijonai, pranciškonai, jėzuitai, dominikonai, kapuciniai ir seleziečiai. Šešios vyrų vienuolijos turėjo 30 vienuolynų ir 440 vienuolių. Taip pat veikė aštuonios moterų vienuolijos (benediktinės, kotrynietės, kazimierietės, širdietės, Nekalto prasidejimo seserys, elzbietietės, pranciškonės, visuomenės seserys ir Šv. Kryžiaus seserys), kurios turėjo 76 vienuolynus ar misijas su 685 seserimis³⁹. R. Laukaitytė nurodo, kad ketvirtą dešimtmečio pabaigoje veikė 12 moterų kongregacijų (2 iš jų neviešos), o iš viso buvo 23 vyrų ir 73 moterų vienuolynai⁴⁰. Į šį skaičių patenka ir misijų stotelės (postai), kuriose gyveno po kelias vienuoles.

Sovietmečiu katalikų vienuolynai buvo likviduoti, jų turtas nacionalizuotas. Vienuolynų pastatai buvo perduoti mokykloms, internatams, muziejams, butams.

³⁸ A. Katilius, „Lietuvos vienuolijų dalyvavimas 1863–1864 m. sukilime“, *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*, T. 32 (Vilnius, 2009), 80–83.

³⁹ Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje XIII–XX amžiuje*, 293.

⁴⁰ Laukaitytė, *Lietuvos vienuolijos*, 89.

Vienuoliai veikė pagrindžio sąlygomis, steigėsi netgi naujos kongregacijos⁴¹. Slapta veikiančios vienuolijos patirdavo nemažai iššūkių⁴², tačiau sovietmečiu veikė du stačiatikių vienuolynai: vyrų Šv. Dvasios (netoli Aušros Vartų) ir moterų Marijos Magdalietės vienuolynas (1937–1960 m. veikė Lenkų g., o nuo 1960 m. vienuolės perkraustytos į Šv. Dvasios vienuolyno teritoriją).

Atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, atsikūrė ir vienuolijos. Pagal galimybes buvo vykdoma restitucija, tačiau atgavusios turtą vienuolijos susidūrė su jų restauravimo ir rekonstravimo problemomis. 1997 m. Lietuvoje veikė 8 vyrų ir 31 moterų vienuolijos⁴³. Lietuvoje, ypač kaimo vietovėse, kūrėsi naujos vienuolijos, kurių pagrindą sudarė iš užsienio šalių atvykę vienuoliai. 1991 m. Lietuvoje įsikūrė Motinos Teresės seserys. Jų vienuoliniai namai yra Vilniuje ir Kretingoje. 1994 m. Paštuvoje įsikūrė basųjų karmeličių moterų vienuolynas. Vienuolyno įkūrimu rūpinosi trys iš Didžiosios Britanijos atvykusios seserys. Palendriuose (Kelmės r.) įsikūrė į Lietuvą sugrįžę benediktinai (nuo 1998 m., vienuolyno bažnyčia konsekruota 2002 m.). Vienuolyno fundatoriai – Prancūzijos Solesmes benediktinų abatija. Baltriškėse (Zarasų r.) įsikūrė Belgijoje gimusi Tiberiados bendruomenė. Stovyklos jaunimui čia buvo organizuojamos jau nuo 1993 m., o galutinai bendruomenė įsikūrė 1995 m. Šv. Jono kongregacijos vienuolynas įsikūrė Vilniuje 1993 m. (kongregacija įkurta Šveicarijoje 1975 m.).

2018 m. Lietuvoje veikė 13 vyrų ir 41 moterų vienuolijos⁴⁴ (2 pav.). Keliuose geografinėse vietose iš vyrų vienuolijų buvo įsikūrę pranciškoniai (mažesnieji broliai) ir pranciškoniai konventualai, jėzuitai, kapuciniai ir marijonai, iš moterų vienuolijų – apvaizdietės, benediktinės, elzbietietės, eucharistietės, seserys eucharistietės, kazimierietės, kotrynietės, Marijos Širdies dukterys, Marijos tarnaitės, Motinos Teresės seserys, Nuliūdusiųjų Paguodos seserys, salezietės, širdietės, Šventosios Šeimos misionierės, Šventosios Šeimos seserys ir Vargdienių seserys. Dalis vienuolių gyvena grąžintuose vienuolynuose, kiti įvairiuose namuose, pritaikytuose vienuoliniam gyvenimui. Po Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje pastatyta ir keletas naujų vienuolynų: Dievo apvaizdos seserų vienuolynas ir koplyčia Panevėžyje (pašventintas 1997 m.), Betliejaus seserų Aušrinės Marijos vienuolynas Paparčiuose (1997), pranciškonų vienuolynas šalia Kryžių kalno (pašventintas 2000 m.), benediktinų vienuolynas Palendriuose (pašventintas 2002 m.), saleziečių vienuolynas ir Šv. Jono Bosko bažnyčia Vilniuje (pašventinta 2010 m.) ir kt.

Lyginant su 1998 m., Lietuvoje padaugėjo tiek moterų, tiek vyrų vienuolijų. Per dvidešimt metų vyrų vienuolijų skaičius padaugėjo nuo 9 iki 13, o moterų – nuo 32 iki 41. 1998 m. keliuose Lietuvos geografinėse vietovėse buvo įsikūrusios šios vyrų

⁴¹ Laukaitytė, *Lietuvos vienuolijos*, 89.

⁴² A. Streikus, „Moterų pagrindžio vienuolijos sovietmečiu: tarp tęstinumo ir naujų iššūkių“, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų vienuolijos: istorija ir paveldas* (2014), 107–112.

⁴³ A. Pažėraitė, „Lietuvos vienuolijos totalitarinio režimo sąlygomis“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, T. 18 (Vilnius, 2003), 760.

⁴⁴ „Pašvestojo gyvenimo institutai Lietuvoje“, *Pašvestasis gyvenimas Lietuvoje*, žiūrėta 2019 03 12, <http://www.vitaconsecrata.lt/pasvestojo-gyvenimo-institutai-lietuvoje>.

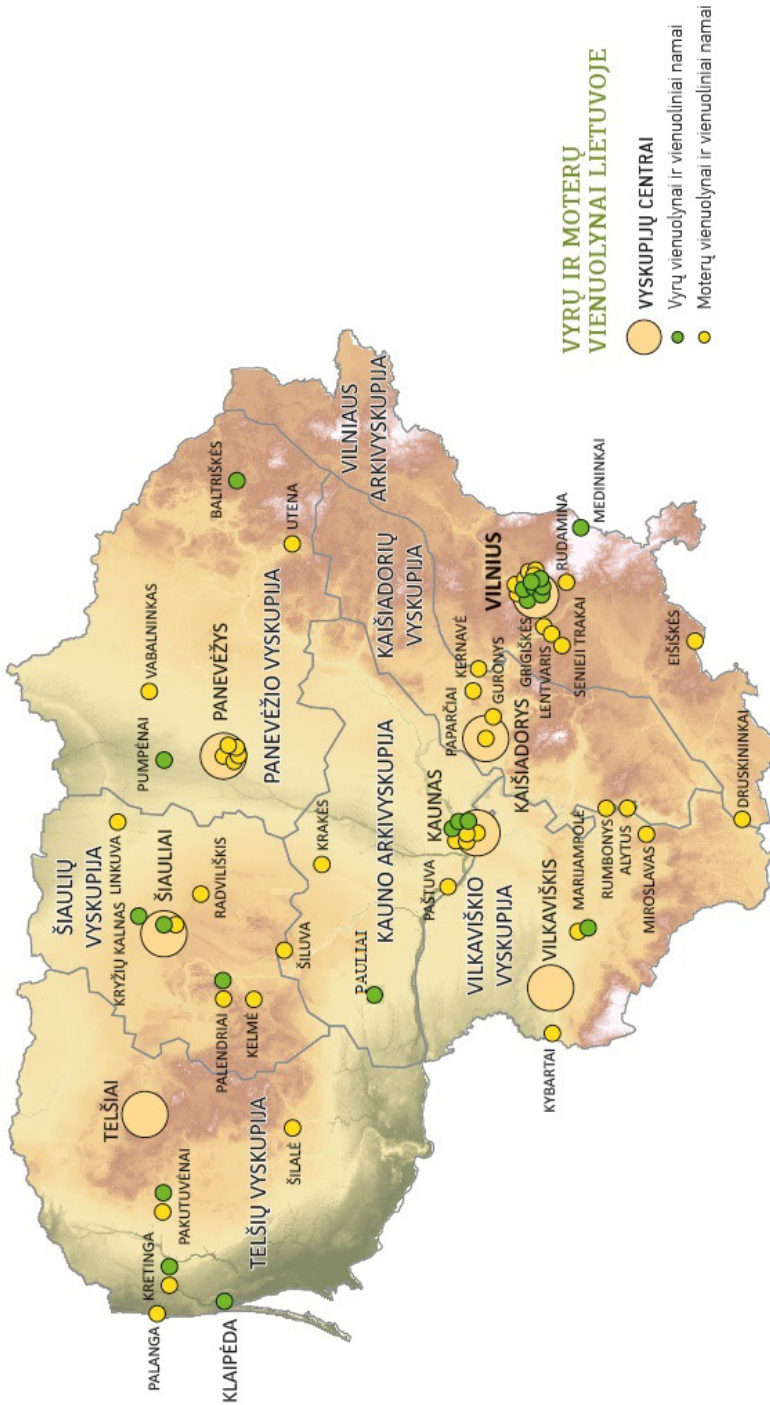
vienuolijos: jėzuitai, marijonai, saleziečiai, pranciškonai (mažesnieji broliai) ir pranciškonai konventualai, kapucinai. 1998 m. saleziečiai gyveno ne tik Vilniaus vienuolynuose namuose, bet ir Kaune, Rumšiškėse bei Alytuje. Kapucinų centras tuomet buvo Dotnuva (tėvo Stanislovo gyvenamoji vieta), vienuolių būta Kaune ir Nemakščiuose. 2018 m. kapucinai buvo įsikūrę Kaune ir Pauliuose.

1 lentelėje pateikta apibendrinta vyrų ir moterų katalikiškų vienuolynų skaičiaus dinamika. Kai kurios vienuolijos turi ne po vieną vienuolyną, tad natūralu, kad vienuolijų skaičius visais amžiais buvo mažesnis. Lentelė sudaryta remiantis įvairiais istoriniais šaltiniais ir išskiriant tik dabartinėje Lietuvos teritorijoje buvusius ar esančius vienuolynus ir vienuolinius namus. Į lentelę neįtraukti veikę, tačiau analizuojamame amžiuje uždaryti vienuolynai.

1 lentelė. **Vienuolynų skaičiaus dinamika Lietuvoje**

Amžius	Vienuolynai dabartinėje Lietuvos teritorijoje	
	Vyrų vienuolynai	Moterų vienuolynai
XIV a. pabaiga	3	–
XV a. pabaiga	7	1
XVI a. pabaiga	12	3
XVII a. pabaiga	60	9
XVIII a. pabaiga	86	13
XIX a. pabaiga	2	3
1940 m.	30 + 24 (Vilniaus krašte)	76 (įskaitant misijas) + 59 (Vilniaus krašte įskaitant misijas)
2018 m.	24 (įskaitant vienuolinius namus)	76 (įskaitant vienuolinius namus)

Lietuvoje yra įsikūrę tiek tradicinių religijų, tiek netradicinių religijų bendruomenių, kuriose vieni ar su šeimomis gyvena bendruomenių nariai. Dažniausiai tokių bendruomenių narių gyvenimo ritmas reguliuojamas vidinėmis nuostatomis ir taisyklėmis, primenančiomis vienuolynams įprastą regulą. Nuo 1997 m. Dzūkijoje, Panaros kaime, veikia katalikiška Pilnų namų bendruomenė. Jos tikslas – problemų turintiems jaunuoliams padėti sugrįžti į savarankišką gyvenimą, atversti į tikėjimą. Ši bendruomenė siekia vienuolinio statuso. Pajieslio kaime (Kėdainių r.) nuo 2013 m. yra įsikūrusi Kėdainių Krišnos sąmonės bendruomenė. New Govardhan Ashram pavadintoje vietoje yra įkurta šventykla, patalpos pritaikytos bendruomenės narių gyvenimui.

2 pav. Vyrų ir moterų vienuolynai Lietuvoje (šaltinis: „Piligrimų keliai Lietuvoje“, sudaryta autoriaus)

Architektūriniai katalikų vienuolynų ypatumai

Geografinė prasme svarbūs ne tik vienuolynų tinklo teritoriniuose vienetuose tyrimai, bet ir jų architektūriniai ypatumai, formuojantys atskirų vietų tapatumo sampratą. Fizinė vienuolyno aplinka neišvengiamai turi įtakos socialinėms, ekonominėms ir dvasinėms vienuolių gyvenimo sąlygoms. Kraštovaizdis, specifinė architektūra ir vidinis išplanavimas kūrė tokią šventą erdvę, kokią įsivaizdavo konkreti vienuolija. Pagal gyvenimo būdą vienuolijos yra skirstomos į kontempliatyviasias, apaštalias (elgetaujančias, aktyviasias), taip pat mišriąsias. Skiriasi ir pati vienuolynų architektūra, vienuolynų vidinis išplanavimas. Kontempliatyviosiose, dažniausiai besiremiančiose šv. Benedikto regula, daugiausia laiko skiriama maldoms, meditacijai, Šventojo Rašto skaitymui bei apmąstymui. Vienuolyno architektūra primena romėnų vilą-kaimą. Vienuolyno pastatai ir patalpos išsidėsčiusios aplink centrinį kiemą, kuris pasižymi arkine galerija. Pagrindinės vienuolynų dalys buvo bažnyčia, vienuolių gyvenamoji erdvė (klauzūra), svečiams ir piligrimams skirtos patalpos (forestoriumas), taip pat uždaras eremitoriumas.

Bažnyčia vienuolyne yra švenčiausia vieta, skirta tiek individualiai, tiek bendruomeninei maldai. Bažnyčia lengvai prieinama ne tik vienuoliams, bet ir piligrimams. Su bažnyčios presbiterija sujungtas vienuolių gyvenamasis korpusas – klauzūra. Jame ne tik vienuolių celės, bet ir refektoriumas (valgomasis), virtuvė, ligoninė, biblioteka (šalia skriptoriumas, skirtas tekstų perrašinėjimui), kapitulos salė skiriama susirinkimams. Klauzūra yra uždara pašaliečiams neprieinama erdvė, vienuolių kasdieninio gyvenimo centras. Vienas iš pagrindinių vienuolynų architektūrinių komponentų yra vienuolių gyvenamieji kambarėliai – celės. Dažniausiai uždaros celės izoliuodavo vienuolius nuo bet kokių fizinių trukdžių susikaupti ir pasiekti dvasinius tikslus. Toks vienuolynas dažniausiai turi ir daugiau kiemų, sodą, ūkinių pastatų, patalpas skirtas naujokams (noviciatas) ir patalpas skirtas vienuolyno vadovui (abatui arba priorui), ofcinas. Kontempliatyvus vienuolynas yprastai yra aptvertas siena. Kuriantis vienuolynui itin svarbus gamtinės vietos pasirinkimas. Kontempliatyvūs vienuolynai stengdavosi kurtis nuošalesnėse, išskirtinai gražiose gamtinėse vietose (pvz., Pažaislio vienuolynas). Vienuolynai kurdavosi prie upelio ar šaltinio.

Vyrų ir moterų vienuolynų architektūra ypatingai nesiskyrė. Kaip pastebi C. A. Bruzelius ir C. H. Berman, architektūrinė vienuolynų aplinka dažnai atspindėjo vyrų, kurie projektavo ir statė vienuolynus, požiūrį į moterų religinį gyvenimą⁴⁵. Tridento Bažnyčios susirinkimo metu (paskutinėje sesijoje 1563 m.) buvo nutarta, kad moterys vienuolės turi laikytis klauzūros⁴⁶. Pirmasis klauzūrinis moterų vienuolynas buvo 1594 m. L. Sapiegos funduotas bernardinų vienuolynas ir Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia Vilniuje. Vėliau, XVII a. I pusėje, klauzūrinis moterų bernardinų vienuolynas

⁴⁵ A. C. Bruzelius, H. C. Berman, „Introduction“, *Gesta* T. 31, Nr. 2 (1992), 73.

⁴⁶ I. Vaišvilaitė, „Moterys vienuolės XVII a. Lietuvoje“, *ACTA ACADEMIAEARTIUM VILNENSIS* 31 (2003), 71.

įkurtas Kaune (1618 m. vienuolyną ir Švč. Trejybės bažnyčią fundavo A. Masalskis), benediktinių – Vilniuje (mūrinė Šv. Kotrynos bažnyčia pašventinta 1650 m., vėliau kelis kartus rekonstruota), Kaune (įsikūrė šalia Šv. Mikalojaus bažnyčios) ir Kražiuose (vienuolynas ir bažnyčia statyti pradėti 1639 m., mūrinė bažnyčia pašventinta 1643 m.).

Kontempliatyviosioms vienuolijoms priskiriami benediktinai, kamalduliai, atgailos kanauninkai, Laterano kanauninkai. Kontempliatyvūs vienuolynai Lietuvoje žinomiausi savo architektūrine verte. Tai ir barokinis Pažaislio kamaldulių vienuolynas (XVII–XVIII a. pr.), Videniškių atgailos kanauninkų vienuolynas, Kražių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčia (buvusi benediktinių vienuolyno bažnyčia).

Apaštalinį vienuolių vienuolynai dažniausiai kurdavosi miestuose ar jų pakraščiuose. Šių vienuolių vienuoliams svarbiausia yra apaštalavimas ir artimo meilės darbai (pvz., religinis švietimas, ligonių slauga, darbas parapijose). Vienuolynai (konventai) tik laikui bėgant perėmė klauzūriniams vienuolynams būdingas detales, pavyzdžiui, vidinių kiemų struktūrą. Apaštaliniais vienuoliams priskiriami augustiniečiai, bonifratrai, dominikonai, karmelitai, pranciškonai, bernardinai, kapucinai, trinitoriai ir kt. Pranciškonų ir dominikonų bažnyčios didesnės, į jas galėjo tilpti daugiau parapijiečių ar kitų tikinčiųjų, atėjusiųjų paklausti pamokslų ar giesmių. A. Jankevičienė ir A. Samukienė pastebi, kad vienuolynų išplanavimuose būdavo ir išimčių. Pavyzdžiui, Vilniaus dominikonai neturėjo celių, jie miegodavo erdvuose dormitoriumuose⁴⁷. Vienuolynų architektūros pobūdį lėmė ne tik įvairūs architektūriniai stiliai (gotika, barokas, renesansas ir kt.), bet ir įvairūs bažnyčios ar vidiniai vienuolių nurodymai, skatinantys paprastumą, neturtą ir kuklumą. Pavyzdžiui, Kauno basųjų karmelitų vienuolyno namas buvo pastatytas laikantis 1622 m. patvirtintų basųjų karmelitų generalinės kapitulos nustatytų patalpų dydžių. Pats vienuolyno namas turėjo būti dviejų aukštų, celės turėjo būti 3,2 metro ilgio, tokio pat pločio ir aukščio⁴⁸. Kaip teigia A. Baranowski, vienuolynų architektūra turėjo įtakos miestų urbanistinei raidai, nes, pavyzdžiui, baroko architektūra suklestėjo vienuolių pastangomis⁴⁹.

Dažnu atveju didesnieji vienuolynai turėjo mokyklas, špitoles. Vaikų ir jaunuolių ugdymas buvo neatskiriama vienuoliškosios veiklos dalimi. Kai kurios mokyklos vėliau tapdavo aukštesniosiomis, turėjusiomis savas laboratorijas, botanikos sodus (pvz. Vilniaus universiteto botanikos sodas Sereikiškių vietovėje). 1579 m. jėzuitai įkūrė Vilniaus universitetą, kurio pagrindu tapo nuo 1570 m. veikusi kolegija. Jėzuitų kolegijos taip pat buvo įsteigtos Kražiuose (1616), Kaune (1653), Pašiaušėje (1655).

⁴⁷ A. Jankevičienė, A. Samukienė, „Gotikos relikvai Vilniaus dominikonų architektūros ansamblyje“, *Lietuvos TSR architektūros klausimai* 9 (1988), 27.

⁴⁸ B. J. Wanat, „Architektura i wyposazenie kosciola i klasztoru Karmelitow bosych w Wisniczu“, *Folia Historica Cracoviensia* 19 (2013), 123–124.

⁴⁹ A. Baranowski, „Trends, Phases and Centres of Barock Sacral Architecture in the Grand Duchy of Lithuania“, in *Polish Art Studies* 7 (1986), 35–49.

XVIII a. kolegijas steigė ir pijorai: Vilniuje (1727), Panevėžyje (1728), Želvoje (1740), Ukmergėje (1745), Raseiniuose (1747) ir kitur⁵⁰. Įvairių mokyklų turėjo ir kitos vienuolijos. Vienuolynuose buvo saugomi meno, mokslo, literatūros kūriniai ir darbai. Vienuolynai valdė ir žemės plotus, kuriuose dirbdavo tarnai.

Nuo XVI a. pirmosios pusės katalikų bažnyčios tapo tokių vienuolijų kaip jėzuitai, namai panašėjo į paprastus būstus, besiglaudžiančius prie bažnyčių. Tačiau Vilniuje jėzuitų vienuolynas buvo vienas puošniausių⁵¹, vienuolyno pastatų ansamblis užėmė visą kvartalą. XVIII amžiuje vienuolijos dažniausiai rūpindavosi švietimu ir ligonių slauga, patys vienuolynai buvo kuklūs ir funkcionalūs, dažniausiai tai būdavo priestatas prie mokyklų ar ligoninių⁵².

Architektūrine svarba Lietuvoje išsiskiria bernardinų vienuolynai. Tai ir gotikinis Vilniaus bernardinų vienuolynas, ir Šventųjų Pranciškaus ir Bernardo bei Šv. Onos bažnyčios (XVI a. pr.), gotikinis Kauno bernardinų vienuolynas ir Šv. Jurgio Kankinio bažnyčia (XV a. pab. – XVI a. pr.), Tytuvėnų barokinis bernardinų vienuolynas (XVII–XVIII a.). Vilniui itin svarbus buvo basųjų karmelitų vienuolynas ir Šv. Teresės bažnyčia, pastatyti XVII a. viduryje. Basieji karmelitai garsino Vilniaus Aušros vartų paveikslą, kuris jų globai perduotas 1668 m. Sutvarkyti ir turistus traukia buvęs Liškiaivos dominikonų vienuolyno ansamblis (pastatytas XVIII a. I pusėje), buvęs Troškūnų bernardinų vienuolynas (XVIII a. pab.). Marijampolėje, buvusiame marijonų vienuolynė, veikia Palaimintojo Jurgio Matulaičio muziejus. Šiuo metu didžioji dauguma išlikusių vienuolynų ansamblių ir atskirų pastatų įtraukti į nekilnojamojo kultūros paveldo objektų sąrašą.

Stačiatikių, sentikių ir unitų vienuolynai

Vienas pirmųjų stačiatikių vienuolynų dabartinės Lietuvos teritorijoje pastatytas Trakuose. Jis įkurtas šalia Skaisčiausios Dievo Motinos gimimo cerkvės ir veikė jau 1384 m. Nuo XIV a. iki 1810 m. vyrų stačiatikių vienuolynas veikė Vievyje. Kai kurie šaltiniai teigia, kad, kartu su Švč. Trejybės cerkve, apie 1350 m. Vilniuje buvo pastatytas ir stačiatikių vienuolynas. Šis vienuolynas paminėtas rusėnų metraščiuose⁵³.

XVII a. I pusėje stačiatikių bažnyčia ir vienuolynas iškilo Surdegyje (Šv. Dvasios). Šis vienuolynas veikė iki 1915 m. Apie 1609 m. Vilniuje įkurtas Šv. Dvasios vienuolynas, kuomet jau egzistavęs stačiatikių Švč. Trejybės vienuolynas buvo perduotas

⁵⁰ V. Juškienė, „Katalikiškosios mokyklos – krikščionybės įkultūrinimo veiksnys“, *Opera Theologorum Samogitarum* 1 (2013), 165.

⁵¹ Drėma, *Dingęs Vilnius*, 12.

⁵² I. Vaišvilaitė, „Vienuolynų kelias“, *Lietuvos vienuolynai. Vadovas* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998), 25.

⁵³ T. Dambrauskaitė, „Respublikinės reikšmės kultūros paminklas buv. Bazilijonų vyrų vienuolynas Vilniuje, Gorkio 73“, in *Istoriniai tyrimai. Istorinė apybraiža*, Vilniaus apskrities archyvas, F. 1019, Ap. 11, B. 5204, 5206 (Vilnius, 1983), 4–5.

bazilijonams. Kėdainiuose vyrų stačiatikių vienuolynas veikė nuo XVII a. vidurio iki 1798 m. Nuo XVIII a. antrosios pusės iki 1810 m. stačiatikių vienuolynas veikė ir Kruonyje. 1833 m. Vilniaus gubernijoje stačiatikiai turėjo 4 cerkves ir 3 vienuolynus⁵⁴. 1839 m. dalis Polocko ir Vitebsko vyskupijų (joms priklausė ir Vilniaus gubernija) unitų prisijungė prie stačiatikių. Prie Švč. Trejybės cerkvės nuo 1845 m. iki 1915 m. veikė stačiatikių seminarija⁵⁵.

1914 m. etninėje Lietuvoje veikė 48 stačiatikių parapijos ir 3 vienuolynai⁵⁶. R. Laukaitytė teigė, kad beveik visų stačiatikių vienuolynų istorija Lietuvoje pasibaigė Pirmojo pasaulinio karo pradžioje vienuolius evakavus į Rusiją⁵⁷. Vėliau į Lietuvą grįžo ir vienuolinį gyvenimą tęsė dalis Vilniaus šv. Dvasios vienuolyno vyrų bei Marijos Magdalenos moterų vienuolių. Šie vienuolynai Lietuvoje veikė ir sovietmečiu. 1946 m. į Vilniaus šv. Dvasios vienuolyną gražintos 1915 m. išgabentos šventųjų kankinių Jono, Antonijaus ir Eustachijaus relikvijos. Per karą nukentėjusi Šv. Aleksandro Neviškio cerkvė atstatyta 1951 m., o šalia buvęs moterų vienuolynas – 1955 m⁵⁸, tačiau jau 1960 m. moterų vienuolynas likviduotas, o vienuolės perkraustytos į namą Šv. Dvasios vienuolyno teritorijoje. Sovietmečiu stačiatikių bendruomenė veikė ir Mikniškėse.

Pirmoji sentikių cerkvė Lietuvos teritorijoje pastatyta 1710 m. Puščios kaime prie Kriaunų (dab. Rokiškio raj.) 1728–1755 m. veikė Gudiškių (Ignalinos r.) sentikių vienuolynas. Antrojoje XVIII a. pusėje Degučiuose (Zarasų raj.) įsikūrė svarbus sentikių centras, veikęs iki 1841 m. Iš viso XVIII a. pab. vien tik dabartinėje Lietuvos teritorijoje veikė ne mažiau negu 16 sentikių maldos namų.

Lietuvoje po Lietuvos Brastoje pasirašytos Bažnytinės unijos (1596) aktyviai veikė ir unitai. XVII a. pradžioje jiems atiteko nemažai stačiatikių cerkvių. 1617 m. įkurtas Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas, kurio centru tapo Vilnius. 1620 m. šalia Švč. Trejybės cerkvės Vilniuje pastatytas mūrinis unitų bazilijonų vienuolynas. 1610 m. unitų cerkvė pastatyta Kruonio miestelyje, šalia kurios 1629 m. pastatyti ir unitų bazilijonų vienuolyno pastatai⁵⁹. Manoma, kad bazilijonų vienuolynas 1753 m. buvo pastatytas ir Padubysyje, kuris čia įsikūrus unitams pradėtas vadinti Bazilionais. 1827–1839 m. bazilijonų vienuolynai buvo atiduoti stačiatikiams.

Staćiatikių vienuolynas iki 1915 m. veikė ir Pažaislyje. Kamalduliai 1831 m. buvo išstremti, o vėliau vienuolynas pritaikytas stačiatikiams, bažnyčia tapo Uspensijės

⁵⁴ A. Marcinkevičius ir S. Kaubrys, *Lietuvos stačiatikių bažnyčia 1918–1939 m.* (Vilnius: Vaga, 2003), 20.

⁵⁵ V. Mockus, „Lietuvos Stačiatikių Bažnyčia“, in *Visuotinė Lietuvių Enciklopedija*, žiūrėta 2019 03 15, <https://www.vle.lt/Straipsnis/Lietuvos-Staciatikiu-Baznycia-117882>.

⁵⁶ R. Laukaitytė, „Lietuvos stačiatikių bažnyčia 1918–1940 m.: kova dėl cerkvių“, *Lituanistica* 2 (46) (2001), 15–53.

⁵⁷ R. Laukaitytė, *Staćiatikių bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2003), 164.

⁵⁸ R. Laukaitytė, „Staćiatikių vienuolynai Lietuvoje 1944–1990 m.“, *Istorija* (2002), 54–63.

⁵⁹ R. Ostrovskaja, „Unitai ir jų sakraliniai pastatai LDK“, *SOTER* 19 (47) (2006), 141.

soboru. 1893 m. apleistame buvusiam Antalieptės basųjų karmelitų vienuolyne įsikūrė stačiatikių moterų vienuolynas⁶⁰, veikęs iki 1915 m.

Šiuo metu Vilniuje toliau veikia vyrų Šv. Dvasios stačiatikių vienuolynas bei atsiūkęs moterų Šv. Marijos Magdaliėtės vienuolynas. 2015 m. šio vienuolyno vienuolės grįžo į Naujininkus, kur vėl įsikūrė šalia Šv. Aleksandro Nevskio cerkvės.

Vienuolynų tinklo pokyčių priežastys

Vienuolynai, kaip ir bažnyčios ar kitos šventos vietos, patenka į šventos erdvės sampratą, kuri dažnai yra ginčytina ir susijusi su „hierarchiniais galios dominavimo ir pavaldumo, įtraukimo ir atstūmimo, pasisavinimo ir nusikratymo ryšiais“⁶¹. Įvairios socialinės, politinės-ekonominės jėgos yra suinteresuotos ne tik šventų erdvių konstravimu, bet ir jų nušventinimu ar desakralizavimu⁶². Šiame kontekste svarbu pažvelgti į vienuolynų kiekio augimo ir nykimo priežastis.

Tiek vienuolynų, tiek vienuolių kiekis nuolat didėjo iki XVIII a. vidurio. Tuomet vienuolynų plėtrą ir vienuolių kiekio augimą žymiau koregavo tik ypač pavojingos užkrečiamos ligos, gaisrai ir karai. Maras ypač siautėjo XVII a. pradžioje ir viduryje, taip pat XVIII a. pradžioje. Nuo jo labiausiai nukentėjo miestai. Gidžiūnas mini, kad rokitai, kurie slaugė sergančiuosius maru ir juos laidojo, 1710–1711 m. maro metu ypač nukentėjo, nes dauguma jų mirė⁶³. Vienuolių netektis patyrė ir kitos vienuolijos. Miestus siaubę gaisrai neaplenkdavo vienuolynų ir bažnyčių. Pvz., 1748–1749 m. Vilniuje vykusių gaisrų metu degė dominikonų vienuolynas ir Šv. Dvasios bažnyčia, pranciškonų vienuolynas ir Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia, jėzuitų Šv. Kazimiero bažnyčia, pijorų vienuolynas, vyrų stačiatikių Šv. Dvasios vienuolynas, Švč. Trejybės bažnyčia ir kt. Po gaisrų dalis vienuolių persikeldavo į kitus vienuolynus, pvz., po 1749 m. gaisro dominikonų Šv. Dvasios vienuolyne iš 116 vienuolių liko tik 32⁶⁴. Karų metu vienuolynai dažniausiai nukentėdavo materialiai. Pvz., 1655 m. Vilniaus bernardinų vienuolyną apiplėšė ir suniokojo caro kariuomenė, Kretingos pranciškonų vienuolyną 1659 m. apiplėšė ir nuniokojo švedų kariuomenė. Tačiau po šių nelaimių vienuolynų veikla būdavo atnaujinama, patys vienuolynai, daugiausia padedant didikų fundacijoms, atstatomi arba restauruojami. Taigi valdantįjį elitą

⁶⁰ „Antalieptės buvęs basųjų karmelitų vienuolynas ir Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčia“, in *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, sud. R. Janonienė, D. Klajumienė (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998), 56.

⁶¹ D. Chidester ir E. T. Linenthal, „Introduction“, *American sacred space*, red. D. Chidester ir E. T. Linenthal (Bloomington, IN: Indiana University Press, 1995), 17.

⁶² L. Kong, „Mapping „new“ geographies of religion: politics and poetics in modernity“, *Progress in Human Geography* 25 (2) (2001), 218.

⁶³ V. Gidžiūnas, „Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž.“, *Lietuvos katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*. IX (Roma, 1982), 91.

⁶⁴ I. Blinstrubienė, „Vilniaus šv. Dvasios bažnyčios ir vienuolyno komplekso erdvinės struktūros raida“, *Kultūros paminklai* 20 (2016), 166.

tenkino vienuolių apaštalinė, edukacinė ar karitatyvinė veikla. Kloczowski pastebi, kad populiarioji didikų kultūra ir vienuolynų kultūra buvo tarpusavyje susijusios, tad kyla klausimas „kas ką lavino ir kas ką formavo“⁶⁵.

XVIII a. politinę vienuolių galią ir įtaką vėl bandė riboti Vatikanas (pirmasis toks bandymas buvo 1312 m., kuomet buvo uždraustas tamplierių ordinas). Popiežius Kle-mensas XIV, pasidavęs burbonų įtakai, 1773 m. liepos 21 d. įsaku panaikino galingą jėzuitų ordiną. Tačiau šis įsakas ne visur buvo patvirtintas šalių valdovų, ordinas toliau veikė Rusijoje, kur gyvavo jėzuitų kolegijos ir rezidencijos. Jėzuitų ordino panaikini-mas (ordinas buvo atkurtas 1814 m.) buvo pirmas žingsnis, lėmęs vienuolynų kiekio Lietuvoje mažėjimą. Kita priežastis – Lietuvos-Lenkijos valstybės padalijimai ir stačia-tikiškos carinės Rusijos išsigalėjimas. Chidester ir Linenthal pastebi, kad šventa erdvė neišvengiamai įpinama į politiką, o nuo XIX a. šventos vietos vietos pradėtos sieti su nacionalizmu⁶⁶. Carinė Rusija būtent po 1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimų uždarė didžiąją dalį katalikų vienuolynų ir skatino stačiatikių vienuolynų kūrimąsi.

XX a. vienuolynų istorija Lietuvoje yra dalijama į keletą periodų. Po 1918 m. nepriklausomybės paskelbimo ir 1990 m. jos atkūrimo grįžta ir atsikuria vienuoli-jos. Sovietinės okupacijos metais jų veikla, vėl gi, buvo draudžiama. Iki vienuolynų uždarymo XIX a. juose daugiausia gyveno bajorų kilmės vienuoliai, o XX a. vienuolio gyvenimo kelią renkasi jau įvairių socialinių sluoksnių atstovai. Galime kelti vienuolių tinklo ir nacionalinio tapatumo klausimą. Iki XIX a. pab. vienuolynai asocijavosi su aukštesnio visuomenės sluoksnio gyvenimo būdu, be to vienuolynuose vartota lenkų kalba. XX a. pirmajame nepriklausomybės periode vienuolijos jau integrovosi į tau-tine ideologija besiremiančią Lietuvos visuomenę. XX a. pabaigoje naujus vienuolynus Lietuvoje kūrė iš kitų šalių atvykę misionieriai vienuoliai, tad po 1990 m. atsikūrusios vienuolijos labiau atvėrė naujas galimybes puoselėti ne nacionalines, bet religines ver-tybes ir tapatumą.

Vienuolynai šiandien dažniausiai įsikuria naujose geografinėse vietose ar naujuose pastatuose. Senuosiuose vienuolynuose, veikusiuose 1797 m., vienuoliai atsikūrė Kre-tingoje, Marijampolėje, Pažaislyje (kazimierietės buvusiam kamaldulių vienuolyne), Kaune (benediktinės, jėzuitai, bernardinai, marijonai), Vilniuje (bernardinai, pranciš-konai, dominikonai, jėzuitai, Nekaltai Pradėtosios Švč. Mergelės Marijos vargdienės seserys – buvusiam bonifratrų vienuolyne, joanitai buvusiam trinitorių vienuolyne), Senuosiuose Trakuose – Šv. Jono apaštalinės seserys.. Daug senųjų vienuolynų pastatų buvo pertvarkyti kitoms reikmėms, dalis jų dar atnaujinama ar restauruojama.

Šiandien visuomenės dėmesys vienuolijoms nėra didelis. Vienuolių veikla į visuomenės akiratį patenka žiniasklaidoje paviešinus faktus apie nesutarimus dėl nuo-savybės grąžinimo, pristatant vieną ar kitą kultūros ar labdaros projektą ar pasakojant vienuolių ar pavienių vienuolynų istorijas. Šiandien nauji vienuolynai ne visuomet

⁶⁵ J. Kloczowski, *A history of Polish Christianity* (Cambridge University Press, 2000), 144.

⁶⁶ D. Chidester ir E. T. Linenthal, „Introduction“, 15.

laikomi šventa erdve ar šventa vieta. Jų šventumas labiau siejamas ne su geografine vieta, o su jų bendruomenių propaguojamomis religinėmis ar bendruomeninėmis praktikomis, bendruomenių tapatumu.

Išvados

Remiantis įvairiais šaltiniais ir autoriaus skaičiavimais lentelėje pateikiama apibendrinta katalikų vienuolynų kiekio dinamika dabartinėje Lietuvos teritorijoje. Daugiausia vyrų vienuolynų (86) Lietuvoje veikė XVIII a. pabaigoje, o moterų vienuolynų (76, įskaitant vienuolinius namus) daugiausia veikia šiuo metu (2018 m. duomenys). Ypač gausiai vienuolynai buvo steigiami XVII a. II pusėje – XVIII a. Moterų vienuolijos Lietuvoje aktyviau kūrėsi nuo XVII a. pirmosios pusės, kuomet dar vyko Bažnyčios atsinaujinimas. Vienuolynų raidai ypač sunkūs buvo carinės Rusijos laikotarpis, kuomet, XX a. pradžioje, oficialiai veikė tik penki vienuolynai, ir sovietmetis, kuomet visi katalikų vienuolynai buvo uždaryti ir vienuoliams teko veikti pogrindyje. Taigi carinės Rusijos laikotarpis ir sovietmetis buvo periodai, sustabdę natūralią vienuolijų raidą. Vienuolynų uždarinėjimas po 1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimų pirmiausia įtakos turėjo katalikiško tikėjimo sklaidai, tautiniam tapatumui. Tai paskatino socialinius-bendruomeninius procesus, vedusius link lietuvių tautos savimonės ir religinio tapatumo sustiprėjimo. Nepriklausomybės metais XX a., vienuolynų Lietuvoje daugėjo. 2018 m. Lietuvoje veikė 13 vyrų ir 41 moterų vienuolijos, kurios turėjo 24 vyrų ir 76 moterų vienuolynus (įskaitant vienuolinius namus). Dviejuose ar daugiau Lietuvos geografinių vietų veikė 5 vyrų vienuolijos ir 16 moterų vienuolijų.

Tiek kontempliatyvios, tiek apaštalinės vienuolijos pasižymėjo savitu šventos erdvės vidiniu išplanavimu ir architektūra. Pagrindinės vienuolynų dalys buvo bažnyčia, vienuolių gyvenamoji erdvė (klauzūra), svečiams ir piligrimams skirtos patalpos (forestoriumas), taip pat uždaras eremitoriumas. Vienuolynai dažniausiai turėjo ir daugiau kiemų, sodą, ūkinių pastatų, patalpas, skirtas naujokams, vienuolyno vadovui (abatui arba priorui), ofcinas. Dažnu atveju didesnieji vienuolynai turėjo mokyklas, špitoles. Vienuolynuose buvo saugomi meno, mokslo, literatūros kūriniai ir darbai. Vienuolynai valdė ir žemės plotus, kuriuose dirbdavo samdomi tarnai. Nuo XX a. I pusės sparčiau keitėsi tradicinė vienuolyno, pasižyminčio specialiu išplanavimu ar architektūra, samprata. Vienuoliai ir vienuolės ima gyventi ne tik įvairiose senuosiuose vienuolynuose, bet ir misijų stotelėse (postuose), vienuoliniuose namuose.

Stačiatikiai savo vienuolynus turėjo Trakuose (veikė jau 1384 m.), Vievyje (veikė nuo XIV a. iki 1810 m.), Surdegyje (Šv. Dvasios vienuolynas iškilo XVII a. I pusėje ir veikė iki 1915 m.), Vilniuje (apie 1609 m. įkurtas Šv. Dvasios vienuolynas, veikiantis iki šiol), Kėdainiuose (veikė nuo XVII a. vidurio iki 1798 m.), Kruonyje (veikė nuo XVIII a. antrosios pusės iki 1810 m.), Pažaislyje (pritaikytas stačiatikiams ištrėmus

kamaldulius, veikė 1842–1914 m.). Antalieptėje 1893–1914 m. veikė stačiatikių moterų vienuolynas. Pirmojo pasaulinio karo pradžioje stačiatikių vienuolynai buvo evakuoti į Rusiją, vėliau dalis vienuolių sugrįžo. Šiuo metu veikia Vilniaus šv. Dvasios vyrų bei Marijos Magdalenos moterų vienuolynai.

Lietuvoje taip pat veikė sentikių ir bazilijonų vienuolynai. 1728–1755 m. veikė Gudiškių (Ignalinos r.) sentikių vienuolynas. Svarbus sentikių centras antrojoje XVIII a. pusėje įsikūrė Degučiuose (Zarasų raj.) ir veikė iki 1841 m. Unitų bazilijonų vienuolynas Vilniuje įkurtas XVII a. pr. Bazilijonų vienuolynai veikė ir Kruonyje (nuo 1629 m. iki atidavimo stačiatikiams XIX a.), Padubysyje (nuo 1753 m. iki likvidavimo 1835 m. Miestelis pavadintas „Bazilionais“).

Šiame straipsnyje nagrinėjama tema reikalauja platesnių tyrimų, išsamiai atskleidžiančių konkrečių vienuolių raidos dinamiką, vienuolynų kiekybinius pokyčius pagal architektūros stilius, vienuolių architektūrinių nuostatų kaitą. Šiame straipsnyje taip pat nepaliesta vienuolių kiekio dinamika atskiruose vienuolynuose ir vienuolijose. Tam taip pat reikalingi atskiri tyrimai.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Baranowski, A. „Trends, Phases and Centres of Barock Sacral Architecture in the Grand Duchy of Lithuania“. In *Polish Art Studies* 7 (1986): 35–49.
2. Blinstrubienė, I. „Vilniaus šv. Dvasios bažnyčios ir vienuolyno komplekso erdvinės struktūros raida“. In *Kultūros paminklai* 20 (2016): 56–175.
3. Bruzelius, A. C., Ir Berman, H. C. „Introduction“. In *Gesta* 2, T. 31 (1992): 73–75.
4. Chidester, D., ir Linenthal, E. T. „Introduction“. In *American sacred space*, 1–42. Red.: Chidester, D. ir Linenthal, E. T. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1995.
5. Chodkiewicz, A. „Kosciol litewski XVI–XVIII wieku“. In *Chrześcijanin w Swiecie* 12 (171) (1987): 26–38.
6. Drėma, V. *Dingęs Vilnius. Versus Aureus*, 2013.
7. Gidžiūnas, V. *Vienuolijos Lietuvoje IX–XV a.* Atspaudas iš Lietuvos katalikų mokslų akademijos suvažiavimo darbų VI tomo. Roma. 1969.
8. Gidžiūnas, V. *Vienuolijos Lietuvoje XIII–XX amžiuje.* Atspaudas iš Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraščio V tomo. Roma. 1970.
9. Gidžiūnas, V. *Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž.* Lietuvos katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. IX, 35–134. Roma, 1982.
10. Jakulis, M. „Rokitai: Santvarka ir veikla XVIII–XIX a. I pusėje“. In *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. T. 33, 59–95. 2010.
11. Jankevičienė, A. ir Samukienė, A. „Gotikos reliktai Vilniaus dominikonų architektūros ansamblyje“. In *Lietuvos TSR architektūros klausimai* 9 (1988): 23–34.
12. Janonienė, R. *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*. Vilnius: Aidai, 2010.
13. Juškienė, V. „Katalikiškosios mokyklos – krikščionybės įkultūrinimo veiksnys“. In *Opera Theologorum Samogitarum* 1 (2013): 157–172.
14. Katilius, A. „Lietuvos vienuolių dalyvavimas 1863–1864 m. sukilime“. In *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*. T. 32, 80–83. Vilnius, 2009.

15. Katilius, A. „Žemaičių vyskupijos vyrų vienuolynų tinklas XVIII a. pab. – XX a. pradžioje“. Bažnyčios istorijos studijos. VIII. 2016.
16. Kong, L. „Mapping „New“ Geographies of Religion: Politics and Poetics in Modernity“. In *Progress in Human Geography* 25 (2) (2001): 211–233.
17. Kloczowski, J. *A history of Polish Christianity*. Cambridge University Press, 2000.
18. *Krikščionybės Lietuvoje istorija*. Sud. V. Ališauskas. Vilnius: Aidai, 2006.
19. Laukaitytė, R. *Lietuvos vienuolijos: XX a. istorijos bruožai*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997.
20. Laukaitytė, R. „Lietuvos stačiatikių bažnyčia 1918–1940 m.: kova dėl cerkvių“. In *Lituanistica* 2 (46) (2001): 15–53.
21. Laukaitytė, R. *Stačiatikių bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2003.
22. Laukaitytė, R. „Stačiatikių vienuolynai Lietuvoje 1944–1990 m.“. In *Istorija* (2002): 54–63.
23. *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*. Sud. R. Janonienė, D. Klajumienė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998.
24. Mandziuk, J. „Zakony w (archi) diecezji Wilenskiej“. In *Studia Teologiczne*, T. 5–6, 161–200. 1987–1988.
25. Marcinkevičius, A. ir Kaubrys, S. *Lietuvos stačiatikių bažnyčia 1918–1939 m.* Vilnius: Vaga, 2003.
26. Mockus, V. „Lietuvos Stačiatikių Bažnyčia“. In *Visuotinė Lietuvių Enciklopedija*. Žiūrėta 2019 03 15. <https://www.vle.lt/Straipsnis/Lietuvos-Staciatikiu-Baznycia-117882>.
27. Müller, W. „Zakony w diecezjach i województwach“. W *Materiały do atlasu historycznego chrześcijaństwa w Polsce*. T. 1. 77–86. Lublin, 1972.
28. Ostrovskaja, R. „Unitai ir jų sakraliniai pastatai LDK“. In *SOTER* 19 (47) (2006): 137–152.
29. Pacevičius, A. *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais: Dingęs knygos pasaulis*. Vilnius: Versus aureus, 2005.
30. „Pašvęstojo gyvenimo institutai Lietuvoje“. Pašvęstasis gyvenimas Lietuvoje. Žiūrėta 2019 03 12. <http://www.vitaconsecrata.lt/pasvestojo-gyvenimo-institutai-lietuvoje>.
31. Pažeraitė, A. „Lietuvos vienuolijos totalitarinio režimo sąlygomis“. In *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*. T. 18, 755–777. Vilnius, 2003.
32. Vaišvilaitė, I. „Moterys vienuolės XVII a. Lietuvoje“. *Acta Academiaeartium Vilmensis* 31 (2003): 69–76.
33. Vaišvilaitė, I. „Vienuolynų kelias“. In *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, 5–36. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998.
34. Wanat, B. J. „Architektura i wyposażenie kościoła i klasztoru Karmelitów bosych w Wisniczu“. *Folia Historica Cracoviensia* 19 (2013): 119–132.

Gauta: 2019 04 28

Parengta spaudai: 2019 09 16

Darius LIUTIKAS

THE NETWORK OF MONASTERIES IN LITHUANIA: HISTORICAL DEVELOPMENT

S u m m a r y

The article presents the main trends of the development of the network of monasteries in Lithuania and their architectural features. The development of monasteries that have or are operating in the present territory of Lithuania is analyzed. Monasteries create conditions for the unique way of life of their inhabitants. The territorial network of the monasteries influenced the landscape, but in some cases the landscape also determined the choice of the place of the monastery and the activities carried out. The monasteries themselves can be analyzed in the context of the sacred heritage or as the specific communities characterized by a defined institutional structure and exceptional religious way of life.

Based on different sources and the author's calculations the dynamics of the number of Catholic monasteries in the current territory of Lithuania are presented in the table. The highest number of male monasteries (86) was in the 18th century, and the highest number of female monasteries (76 including monastic houses) are in a contemporary Lithuania (data of 2018). The periods of the Tsarist Russia and the Soviet occupation were particularly difficult for the development of monasteries. At the beginning of the 20th century only five monasteries were officially active. All Catholic monasteries were closed and monks had to operate secretly in the Soviet era. In the 20th century during the years of independence the number of monasteries in Lithuania has increased. There were 13 male and 41 female monastic communities in Lithuania with 24 men and 76 female monasteries (including monastic houses) in 2018. There were 5 male monasteries and 16 female monasteries dislocated in two or more geographical locations in Lithuania.

Both contemplative and apostolic monasteries were characterized by their own intrinsic layout and architecture. The main parts of the monasteries were the church building, the monastic living space (cloister), the rooms for the guests and pilgrims (forestorium), as well as the closed eremitorium. The monasteries usually had courtyards, gardens, farm buildings, premises for the newcomers, premises for the leader of the monastery (abbot or prior), and premises for servants. Often, larger monasteries had schools. The monasteries preserved works of art, science, and literature. They also ruled the land where the servants worked.

The monasteries of Orthodox, Old Believers and Basilians also have worked in Lithuania. Orthodox monks had their monasteries in Trakai (already in 1384), in Vievis (operated from the 14th century to 1810), in Surdegis (Holy Spirit Monastery emerged at the first half of the 17th century and operated until 1915), in Vilnius (from 1609, the monastery of the Holy Spirit has been operating until now), in Kėdainiai (operated from the middle of the 17th century to 1798), in Kruonis (operated from the second half of the 18th century until 1810), in Pažaislis (operated in 1842–1914 at the captured Camaldool monastery). The female Orthodox monastery was functioning in Antalieptė in 1893–1914. At the beginning of World War I, Orthodox monasteries were evacuated to Russia, but later some of the monks returned. In contemporary Lithuania Orthodox Holy Spirit Men's Monastery and Mary Magdalene Women's Monastery are operating in Vilnius.

The Old Believers monastery in Gudiškiai (Ignalina district) was active at 1728–1755. An important center of the Old Believers operated from the second half of 18th century until 1841 in Degučiai (Zarasai district). The Unitarian Basilian Monastery in Vilnius was founded at the beginning of the 17th century. The Basilian monasteries also functioned in Kruonis (from 1629 to the first half of the 19th century), in Padubysys (from 1753 to the liquidation in 1835, the town was named Bazilionai according to the name of the Basilians).

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: vienuolynai Lietuvoje, vienuolynų kiekis, vienuolynų tinklas, stačiatikių ir senti-
kių vienuolynai.

KEY WORDS: monasteries in Lithuania, the number of monasteries, the network of monasteries, Monasteries
of the Old Believers and Orthodox.

Darius LIUTIKAS – socialinių mokslų daktaras, Lietuvos socialinių tyrimų centro vyresnysis mokslo dar-
buotojas, Lietuvos piligrimų bendrijos pirmininkas (www.pilgrimai.lt). Moksliniai interesai: piligrimystė,
religinis turizmas, Lietuvos šventosios vietos, religijų geografija. Adresas: A. Goštauto g. 9, Vilnius, LT-01108.
El. paštas: darius.liutikas@gmail.com.

Darius LIUTIKAS – doctor of social sciences (PhD), senior researcher of the Lithuanian Social Research
Centre, Chairman of the Community of Lithuanian Pilgrims (www.pilgrimai.lt). Scientific interests: pilgri-
mage, religious tourism, sacred places of Lithuania, and geography of religions. Address: A. Goštauto st. 9,
Vilnius. LT-01108. E-mail: darius.liutikas@gmail.com.